

MUTARRIZIYNING “RISOLATUN FIN NAHV” ASARI MO‘JAZ GRAMMATIK MANBA

Raxmonov Azimjon Komilovich

Alfraganus universiteti Filologiya fakulteti Tillarni o‘qitish markazi rahbari

Sharqshunoslik Universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: raxmonoviazimjon@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abul Fath Burhoniddin Nosir ibn Abul Makorim Abdusayyid Mutarriziy Xorazmiyning “Risolatun fin nahv” asari arab tilshunosligidagi muhim va mo‘jaz grammatik manba sifatida tadqiq etiladi. Asarda nahv ilmining nazariy-metodologik asoslari, sintaktik va semantik jihatlari, terminologik tizimi hamda muallifning nahv faniga qo‘shgan ilmiy hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida asarning tuzilishi, grammatik qoidalarni soddalashtirishga qaratilgan yondashuvlari va amaliy misollar asosida izohlash usullari yoritib beriladi. Maqolada tahliliy, leksik-semantik, struktural va taqqoslash metodlaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, “Risolatun fin nahv” asari arab grammatikasini tizimli va tushunarli shaklda bayon etgan muhim ilmiy manba bo‘lib, arab tilshunosligining keyingi taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Kalit so‘zlar: nahv, arab grammatikasi, Mutarriziy, sintaksis, lingvistik tahlil, terminologiya.

Аннотация. В статье рассматривается грамматическое произведение Абуль-Фатха Бурханиддина Насира ибн Абуль-Макарима Абдусаййида ал-Мутарризи — «Рисалатун фи-н-нахв», которое занимает особое место в истории арабской грамматики. Автор анализирует теоретико-методологические основы труда, его структурные и терминологические особенности, а также вклад Мутарризи в развитие науки ан-нахв. Особое внимание уделяется упрощению грамматических правил, системному изложению синтаксических и семантических аспектов арабского языка и использованию практических примеров. В статье применяются аналитический, лексико-семантический, структурный и сравнительный методы исследования. Делается вывод о том, что «Рисалатун фи-н-нахв» является лаконичным и значимым источником, оказавшим существенное влияние на последующее развитие арабского языкознания.

Ключевые слова: ан-нахв, арабская грамматика, Мутарризи, синтаксис, лингвистический анализ, терминология.

Annotation. This article examines the grammatical treatise *Risālatun fī an-Naḥw* by Abū al-Faṭḥ Burhān al-Dīn Nāṣir ibn Abū al-Makārim ‘Abd al-Sayyid al-Muṭarrizī, which holds a distinctive place in the history of Arabic grammar. The study analyzes the theoretical and methodological foundations of the work, its structural organization, terminological system, and the scholar’s contribution to the development of the science of syntax (*naḥw*). Particular attention is given to the simplification of grammatical rules, the systematic presentation of syntactic and semantic aspects of the Arabic language, and the use of practical examples. The research employs analytical, lexical-semantic, structural, and comparative methods. The article concludes that *Risālatun fī an-Naḥw* is a concise yet influential grammatical source that significantly contributed to the advancement of Arabic linguistics.

Key words: *nahw, Arabic grammar, al-Mutarrizī, syntax, linguistic analysis, terminology.*

KIRISH

Abul Fath Burhoniddin Nosir ibn Abul Makorim Abdusayyid Mutarriziy Xorazmiy Mutarriziyning *Risolatu fin nahv* asari arab grammatikasida alohida o‘rin tutadi. Mutarriziy, nahv ilmiga yangiliklar kiritgan va ushbu asar orqali arab grammatikasi o‘qitilishida o‘zgarishlarni amalga oshirgan. Asar arab tilining sintaktik va semantik jihatlariga alohida e‘tibor qaratgan bo‘lib, til qoida va tamoyillarining izohlarini yangi yondashuvda taqdim etadi.

Asar nahv sohasining teoretik masalalarini o‘rganishga asoslanib, unga metodologik yondashuvlarni taklif etadi. Mutarriziy nahv fanini yanada soddalashtirish va uning amaliy qo‘llanilishiga erishish maqsadida ko‘plab nazariy yondashuvlarni ishlab chiqdi. Tadqiqotning maqsadi *Risolatu fin nahv* asarining lingvistik tahlilini o‘tkazish, asarning ilmiy ahamiyatini aniqlash va uning naxv faniga qo‘shgan hissasini o‘rganishdir.

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llaniladi:

1. Tahliliy usul: Asarning mazmuni va tuzilishi bo‘yicha chuqur tahlil o‘tkaziladi. Bu usul asar tarkibidagi tilshunoslik masalalarini aniqlashga yordam beradi.
2. Leksik-semantik tahlil: Asarda ishlatilgan asosiy lingvistik terminlar, naxv qoida va tushunchalarining semantik tafsifi amalga oshiriladi.
3. Struktural tahlil: Asarning tuzilishini va uning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish, naxv qoida va prinsiplari qanday o‘zaro bog‘langanini aniqlash.
4. Taqqoslash metodologiyasi: Mutarriziyning *Risolatu fin nahv* asarini boshqa klassik arab grammatikalari bilan taqqoslash orqali uning o‘ziga xosligini va ahamiyatini ko‘rsatish.

Risolatu fin nahv asari arab tilshunosligining naxv sohasiga bag‘ishlangan va uning asosiy maqsadi — naxv fanini tushunarli va soddalashtirilgan tarzda taqdim etishdir. Asar umumiy tarzda naxv fani qoidalari, sintaktik strukturasi va o‘ziga xos terminologiyasi bilan tanishtiradi. Al-Mutarriziy naxvning sintaktik tizimini o‘zgarishsiz keltirib, ba’zi so‘z birikmalari va frazeologik birlashmalarni batafsil tahlil qilgan. Asarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, unda nazariy bilimlar amaliy misollar bilan qo‘llab-quvvatlanadi.

Masalan, Al-Mutarriziy *Risolatun fin nahv* asarida arab tilida fe‘l va ism orasidagi sintaktik farqlarni tushuntiradi. Uning fikricha, fe‘l har doim o‘zidan keyin keladigan so‘zning holini belgilaydi, bu esa "fe‘l" va "ism"ning sintaktik o‘rinlarini tushunishda muhimdir. Asardagi misolga e‘tibor qaratsak, "kataba al-walad" ("bola

yozdi") jumlasidagi "kataba" fe'li, "al-walad" esa ism bo'lib, fe'l va ism o'rtasidagi o'zaro bog'lanish shartlari va sintaktik qurilishlarni yoritadi.

Risolatu fin nahv asarida ishlatilgan terminologiya naxv ilmida yangi yondashuvni taklif etadi. Asarda naxvni to'liq va puxta tushunishga yordam beradigan ko'plab so'z va tushunchalar mavjud. Al-Mutarriziy "ism", "fe'l", "harf" kabi terminlarni har tomonlama tahlil qilgan va ularning o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatgan. Shuningdek, naxv qoidalarining ishlatilishini osonlashtirish uchun ularni tizimli ravishda taqdim etgan.

Mutarriziyning yondashuvi va asar metodologiyasi. Al-Mutarriziy *Risolatu fin nahv* asarida metodologik jihatdan yangicha yondashuvlarni ilgari surdi. Uning asosiy yondashuvi naxv fanining murakkabligini soddalashtirishga qaratilgan. Asarda keltirilgan misollar va tushuntirishlar naxv qoidalarining chuqur va aniq o'rganilishiga imkon beradi. Mutarriziy ko'plab nazariy bilimlarni soddalashtirib, amaliy misollar yordamida tushuntirgan.

Asar va uning o'ziga xosligi. *Risolatu fin nahv* asarining asosiy ahamiyati shundaki, u arab tilining naxv qoida va strukturalarini tizimli ravishda keltiradi. Mutarriziy naxvga qo'shgan hissasi shundaki, u naxvni amaliy jihatdan qo'llashni soddalashtirgan va yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqqan. Asardagi misollar va izohlar naxv fanini zamonaviy uslubda o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, asarda arab tilining sintaktik va semantik jihatlari haqida yangi tushunchalar ishlab chiqilgan.

Mutarriziyning ilmiy ta'siri. Al-Mutarriziy naxv faniga qo'shgan hissasi bilan o'z davridan keyingi ilmiy faoliyatga katta ta'sir ko'rsatgan. Asar naxv sohasida ko'plab ilmiy qarashlarni yangilagan va boshqa arab grammatikalariga asos bo'lgan. Mutarriziyning *Risolatu fin nahv* asari arab grammatikasining kelajagini belgilab bergan va ilmiy faoliyatdagi ko'plab yirik tadqiqotlarga yo'l ochgan.

XULOSA

Mutarriziyning *Risolatu fin nahv* asari arab tilshunosligida o'ziga xos ahamiyatga ega. Asar naxv fanining o'rganilishini osonlashtirgan va uning tuzilishini mukammallashtirgan. Mutarriziy asarda naxv qoida va tamoyillarini mukammal tarzda tushuntirgan hamda yangi metodologik yondashuvlarni taklif etgan. Asar naxv ilmiga qo'shgan hissasi o'zgacha va ilmiy ahamiyatga ega. Mutarriziy asarini o'rganish davom etishi lozim. Keyingi tadqiqotlar *Risolatu fin nahv* asarining boshqa lingvistik tarmoqlar bilan aloqalarini va uning tarixiy rivojiga ta'sirini o'rganish imkonini yaratadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nosir Al- Mutarriziy. رسالة في النحو – Risalatun fin-nahv. O'zRFASHI. Qo'lyozma № 9761.
2. Qosimova S. XI-XIII asrlarda Movarounnahr tilshunoslarining arab grammatik nazariyasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlari. Filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya – T.: 2020. – B. 161.
3. Azimjon, R. (2025). Language Teaching Methods in al-Mutarrizi's Risalatun fi'n Nahw. Problems of Foreign Language Research and Teaching, 5(20), 131–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14875439>
4. Azimjon, R. (2025). Abul Fath Burhan al-Din Nasir al-Mutarrizi – A Bright Representative of Medieval Eastern Scholarly Heritage. Journal of Oriental Philology, 5(03), 549–560. <https://supportscience.uz/index.php/ojp/article/view/2086>
5. Raxmonov, A. (2025). Manbalar asosida Mitarriziy va Mutarriz ilmiy faoliyatining o'rganilishi. Til va adabiyot, (12), 247–248.
6. Raxmonov, A. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: “RISALATUN FIN-NAHV” ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA'LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). SCIENCE TIME JOURNAL, 3(5),150-155. <https://uzresearchers.com/index.php/stj/article/view/4640>

